

До 90-річчя університету. Освітні інновації 1920-30-х рр..

Перші десятиліття радянської влади відомі своїми грандіозними експериментами в усіх сферах життя. Пережили багато різних суперечливих та неоднозначних реформ і тогочасні українські виші.

Студентський часопис того часу повідомляв, що республіканський Наркомат освіти різко взявся за справу очищення навчальних програм від «всякого мотлоху», тож «старі навчальні плани й програми змінили на нові, викувані у тяжкій боротьбі за революційну методу». Проте, як відзначали сучасники тих подій, «якоїсь стабільної програми не було, вірніше, програм було аж надто багато, предмети вводилися і зникали безслідно протягом одного семестру».

Одним із таких реформаційних експериментів стала предметна система навчання. Суть її полягала у відсутності стабільного поділу студентів на навчальні групи та курси, кожен міг просуватися в навчанні своїми власними темпами, опрацьовуючи ті предмети, які вважав за потрібне, без суворої послідовності їх вивчення та термінів складання. Так, студент А. Утевський, наприклад, за перший рік навчання пройшов увесь університетський курс хімії і взявся за фізику, яку слід було здавати до хімії.

У роботу вишів така система внесла немало клопоту, оскільки нелегкою справою виявилася реєстрація студентів, розподіл їх за курсами.

Ще з початку 1920-х рр. традиційні методи викладання у вищій школі України були замінені на так званий бригадо-лабораторний метод, що законодавчо було підкріплено Кодексом законів про народну освіту УСРР за 1922 р. В основі цього методу, запозиченого в США, лежало переконання про шкідливість «пасивного» сприйняття лекції і користь від «активного» опрацювання літератури студентами, організованими у «бригади». Кожна навчальна група розділялася на академічні бригади з 4–6 осіб. Академічні бригади, після шестигодинного заняття в інституті, щоденно ввечері проводили бригадні заняття в гуртожитку, в середньому по три години. Бригади мали окремий план і розклад опрацювання матеріалу, тому від 18 до 21 години, згідно з календарним планом, кафедри зобов'язані були залишати викладачів для консультацій. Спочатку інститутам рекомендувалося комплектувати бригади за принципом якісної неоднорідності. Згодом такі бригади були ліквідовані, щоб ліквідувати зрівнялівку в групах, так зване рівняння груп на «середняка».

Лекційний час різко скорочувався (вважалося, що лекція потрібна лише для того, щоб розкрити методику самостійного вивчення предмету), а основна вага була перенесена на самостійні заняття та практично-лабораторне навчання. Семестри замінялися триместрами, і третину навчального часу на кожному курсі студенти проходили практику безпосередньо на виробництві. Майже весь матеріал потрібно було засвоїти на семінарах і практичних заняттях. Студенти самостійно готували тему у вигляді рефератів, а на занятті розповідали цю тему чи її частину. Шляхом обговорення і дискусій розкривали незрозумілі питання.

Наприкінці 1920-х рр. рівень знань встановлювався на бригадних заняттях, під час консультацій та за складеними конспектами. На основі конспекту, який перевірявся викладачем, встановлювалася якість засвоєння матеріалу студентом. Екзамени і заліки в ідеалі також повинні були готуватися і здаватися побригадно. Відповідав за знання своєї бригади призначений бригадир. Тривалий час у студентських матрикулах замість оцінок ставилося «зараховано» (за 4-х бальною системою: дуже добре, добре, задовільно, незадовільно, облік знань почав проводитися з 1932–33 н.р.) Для полегшення розумової діяльності студентів деякі викладачі використовували щось на зразок сучасних тестів – наприклад, під час заліку з математики видавали тексти, в яких студенти мали підкреслити потрібну відповідь, а інші диктували студентам зміст теми, включаючи те, що треба написати в дужках. При цьому викладачі постійно перебували під шквалом критики — як за «лібералізм» відносно оцінювання знань, так і, навпаки, за надмірну вимогливість. Так поступово втрачався контроль за індивідуальною підготовкою студентів, що було просто знахідкою для прикриття «колективом» некомпетентності чи елементарного небажання вивчити предмет.

Бригадно-лабораторна система, яка дозволяла завжди отримати необхідну консультацію і повністю використовувати можливості «колективної проробки» матеріалу при найменших затратах, могла бути дійсно більш зручною для молоді, яка не мала необхідної освіти. Проте на практиці, в умовах різного рівня підготовки студентів, ці методи доволі часто перетворювалися на пародію лабораторної проробки матеріалу. Крім того, для ефективності такої системи потрібна була велика кількість кваліфікованих кадрів, розподіл студентів у невеликих групах, достатня кількість літератури. В часи, коли різко збільшилися контингенти прийому, викладачів необхідної кваліфікації не вистачало. До викладання залучалася велика кількість молодих спеціалістів, які не розуміли сутності навчальної методики, не мали відповідної кваліфікації, тож лекції в кращому випадку перетворювалися на переказ чужого підручника, а то й просте читання його вголос перед аудиторією.

Результати інновацій у сфері вищої освіти були невтішними. Лише 20% тогочасних студентів виконали повністю необхідні завдання і отримало заліки, 40% не виконали й половини потрібного мінімуму. Для більшості тогочасних вишів Харкова дійсністю став надзвичайно високий відсоток невстигаючих, що коливався в межах 70–90%. Перевірки виявляли повне невігластво старшокурсників з предметів, із яких вже було складено низку заліків та екзаменів.

Це спонукало Наркомат освіти повернутися від «інноваційної» предметної системи навчання до традиційної курсової, яка передбачала розподіл студентів за навчальними курсами і групами в залежності від зданих предметів. Також встановлювалася чітка послідовність і терміни вивчення предметів, складання іспитів, переведення на наступний курс. Було встановлено мінімум заліків для переведення на наступний курс. Він становив близько половини предметів, що вивчалися.

На початку 1930-х рр. молодь із різних причин не з'являлася на заняттях по декілька років, найчастіше втрачався час через голод і епідемії. Відвідування також прямо залежало від несприятливих умов у ті часи, коли не працювало опалення навчальних приміщень, було відсутнє освітлення, водопостачання.

Для підвищення успішності та боротьби з прогулами широко використовувалися як методи адміністративного впливу, так і громадського. В 1932 р. у вишах оголошувалася та обговорювалася постанова ЦВК та РНК СРСР «Про звільнення за прогул без поважних причин». З цього часу досить популярними стали «чорні дошки», на яких вивішувалися прізвиська студентів і кількість прогуляних годин занять. На «червоних дошках», навпаки, записувалися передовики навчання. Виводилися щоденні графіки з відмітками про кількість хвостів, прогулів, запізнь, гарної успішності, які потім розглядалися і критикувалися в групах на конкретних прикладах. Діаграма 1932 р. свідчить про те, що студенти ХНТУСГ за рік без поважних причин прогуляли 13 000 годин.

Для боротьби з прогулами були запроваджені так звані «п'ятихвилинки» – щоденні підсумкові наради, аналогічні виробничим. Прізвиська прогульників і невстигаючих надсилалися з відповідними характеристиками до тих організацій, які направляли молодь на навчання. Крім того, таких позбавляли права отримання житлової площі в гуртожитку, талонів на харчування. Для боротьби з недоліками в організації навчального процесу випускалися стінні сатиричні газети. Замість зрівняльного начислення стипендій було введено диференційоване — у залежності від успіхів у навчанні. Проте, як відзначають дослідники, суворі методи покарання спрацьовували не для всіх.

На початку 1930-х рр. поширеною стала практика прикріплення успішних студентів до невстигаючих, за студентською термінологією – «буксири». Такі заняття були індивідуальними й проводились у позаурочний час. Багатьом талановитим, але малопідготовленим людям така форма допомоги була дійсно корисною – вони підтягувалися і могли навчатися разом з іншими.

Як засіб заохочення до навчання проводилися всілякі конкурси: наприклад, на старших курсах – на кращий проект, на молодших – на кращий конспект.

Корінні зміни в методах навчання сталися після рішення ЦВК СРСР від 19 вересня 1932 р., за яким було ліквідовано бригадо-лабораторний метод і підвищилась роль лекцій з подальшим вивченням матеріалу в академічних групах. Після цього у лексиконі студентів заново з'явилося і слово «сесія». Сесії знову стали проводитися двічі на рік з індивідуальною оцінкою знань. Відновлювалося виконання і захист дипломних проектів. Навчальним частинам пропонувалось організувати групи за принципом «сильних – до сильних». Однак якісні зміни у системі вищої освіти розпочалися лише з середини 1930-х рр., коли радянські десятирічки розпочали масовий випуск підготовленої до навчання у вищих навчальних закладах молоді.

О.Воронянський